

HISTORIA DA DOZARÍA TRADICIONAL GALEGA (e III)

O século XIX: o crisol da tradición

A restauración da monarquía borbónica é a antesala dun século XIX que se caracteriza por grandes cambios que acabarán configurando o mundo contemporáneo. A revolución industrial inflúe nos procesos de transformación das materias primas alimentarias, abandonándose os procedementos artesanais a favor de instalacións cada vez maiores e máis mecanizadas. A estandarización da produción, a creación de reservas nacionais dalgúns produtos ou as melloras na agricultura e o transporte levan consigo unha maior estabilización dos prezos o que provoca que moitos víveres e condimentos comezasen a ser accesibles a maiores capas de poboación; a liberalización do comercio trouxo un incremento considerable da presenza dos produtos coloniais en tendas e mercados, estimulando o nacemento dun tipo específico de comercio: os almacéns e depósitos de coloniais e os ultramarinos. Xorden tamén empresas dedicadas á elaboración de alimentos listos para ser consumidos e espazos novos nos que se serven comidas a un público crecente e máis diferenciado.

Do mesmo xeito, a sociedade transfórmase. Os cambios políticos e sociais deste século porán fin ós privilexios dos que antes gozaban o clero e a nobreza, establecéndose a partir de entón as diferenzas en función sobre todo da riqueza. A industrialización leva ás cidades a un bo número de campesiños e introduce novas dinámicas cotiás nos traballadores urbanos. A burguesía continúa medrando e terá un valor e posto específico no corpo social, cun conxunto de valores e hábitos que acaba contaxiando ós outros grupos sociais. Pola súa vez, a nobreza, salvo a máis elevada, acabará asimilándose á burguesía comercial e industrial; o espazo intermedio será ocupado por unha clase media

de comerciantes, militares, artesáns acomodados e propietarios agrarios, ós que se unirá a pequena fidalguía (xa que moitos dos seus membros non puideron manter o seu status tras a desaparición de señoríos e morgados). Os espazos de sociabilidade, tanto para os ricos como para os humildes, adáptanse a todas estas circunstancias; é o século por excelencia dos cafés (tal e como hoxe os coñecemos), casinos, ateneos e sociedades.

A burguesía afianza o seu liderado desenvolvendo unha serie de valores e hábitos que acabaron sendo aceptados polo resto da sociedade: gusto artístico ecléctico, agrado polas novidades e innovacións, comedimento nos gastos cotiáns... Non obstante, dá a sensación de que na Galicia novecentista esta liña de pensamento e actuación tarda en callar de modo que, aínda a finais de século, o espello en que se miran as clases populares rurais e vilegas é o do antigo mundo dos pazos.

No ámbito culinario este século caracterízase por unha crecente influencia da cociña francesa, polas innovacións técnicas e pola consolidación de novas formas de ser e estar na mesa e na sociedade.

O concepto do bo gusto no comer xorde no século XVII e unha das súas consecuencias é o nacemento da arte culinaria e un progresivo refinamento nos pratos e nos modos de servilos e presentalos. O certo é que ata o século XIX estas novas ideas non penetran en España, aínda que estarán plenamente asimiladas a finais desa centuria. O impulso da renovación é lento, pois os hábitos e a cociña aférranse –como a sociedade– ós modelos herdados e que, levemente, foron reelaborándose sen perder a súa esencia.

A cociña francesa e a concepción que subxace nela chegarán a España en esencia da man de ensaios e manuais culinarios que se publican traducidos ou adaptados. Pouco a pouco, calará tamén aquí a arte da gastronomía que coas súas propias regras e mestres encontrará na burguesía ós seus máis entusiastas seguidores. Eles apreciarán os máis exquisitos manxares da cociña internacional pero tamén aqueles sabores máis tradicionais,

pois entón os alimentos e as súas preparacións non se ven influídos pola filosofía natural ou as calidades terapéuticas dos ingredientes. A calidade da comida é obxectiva e o bo coñecedor sabe apreciar a boa cociña.

O gusto polo novo que vive este século apréciase tamén aquí e moitos pratos procedentes da gastronomía internacional son incorporados con rapidez ós menús de familias e restaurantes. Novos sabores como os dos froitos tropicais, as conservas ou os sofisticados mollos que acompañan ós pratos refinados irrompen nas mesas e son favorablemente acollidos.

Estes fenómenos descritos cristalizan na cociña que se serve nas casas e restaurantes da Galicia do século XIX, sobre todo nas cidades. É entón cando se incorporan á nosa tradición gastronómica novas preparacións, técnicas e produtos. O resultado será unha relativa substitución do antigo repertorio en favor das novas tendencias e unha certa uniformización da alta cociña, que como sempre se parece máis á que consumen os privilexiados doutros lugares que á cociña popular do país. Por contraposición a esta cociña internacional nacerán as cociñas española e galega.

A considerada cociña galega deste momento é, en realidade, unha cociña burguesa que recolle un bo número de preparacións das mesas fidalgas e, en menor medida, populares. Tradicionalmente, o manual de Picadillo considerouse recompilación e máximo expoñente desta cociña, pero o certo é que as receitas que inclúe deben interpretarse como as propias da burguesía do país. Teñen unha gran débeda coa alta cociña galega dos séculos pasados e –aínda que moito menos se se atende ás preparacións e ós ingredientes– coa cociña popular.

Os restaurantes e hoteis, así como os diferentes actos da vida social burguesa, serán o espazo preferente para consumir esta nova cociña. Na casa, o réxime é máis suave e,

LA MESA DE MAÑANA

Comida de Vigilia para el día de Noche Buena

Sopa marinera.
Besugo asado al gratin.
Lamprea en puré de navos.
Merluza frita.
Sopa de almendras.
Turrón y mazapán
Postres.

CENA FASTUOSA

*para después de la Misa del Gallo, con
acompañamiento de ruidos en casa y
en la calle.*

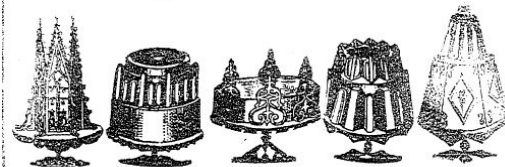
Sopa de caldo de cangrejos.
Almejas al natural, abiertas en seco
sobre la placa, y rociadas con limón.
Cajetines de calandrias trufadas, en-
vuelvas en gelatina.
Besugo en cazuela, al uso de ta-
berna.
Pepitoria de cercetas, rellenas de ja-
món, manipulada con puré de cas-
tañas.
Langosta á la americana.
Pavo asado sobre un lecho de ruedas
de remolacha.

segundo parece deducirse das obras de E. Pardo Bazán, priman os criterios de austeridade e calidade, sen perder o decoro e o ornato propio da educación e sentimento burgués da vida.

Os doces terán, ademais, locais específicos de consumo pois moitas confeitorías abrirán espazos para o consumo das lambetadas, que se acompañarán de bebidas como chocolate, café, té, gasosas ou viños e licores. O número de pastelerías presentes en vilas e cidades increméntase considerablemente. Nas localidades máis importantes o público dispón dunha

Café y **Confeitería** de MORA

12, Rúa del Villar, 12

Se vende una mesa de carambolas.

Chocolates, bombones, caramelos y confituras.

oferta variada e os diferentes obradoiros rivalizan por ofrecer os produtos máis apetecibles. As tendas de alimentos, sobre todo aquelas de produtos coloniais e ultramarinos, suporán unha importante competencia especial nas épocas do ano de maior consumo como as festas locais ou o Nadal. Nesas datas a prensa local vese inundada de anuncios nos que se trata de reclamar a atención da clientela. Diferéncianse dos obradoiros porque ofrecen unha gran variedade de produtos, moitos deles famosos, que se venden preparados para ser consumidos: bombóns, manteigadas de Astorga, turróns levantinos, froitas en conserva, mazapáns de Toledo, froitas de Málaga e Aragón, queixos de Flandres e Francia...

A mellora nos transportes, en particular, a construción do ferrocarril –e máis tarde, os vehículos a motor–, favoreceron a distribución e divulgación destes produtos máis alá do seu espazo tradicional. Estes cambios non só facilitaron a chegada dos doces foráneos para a súa venda en tendas, senón que deberon estimular o comercio ambulante de doces que podía abranguer xa zonas máis amplas.

Este mesmo fenómeno aplícase tamén ó comercio interno dos doces galegos. Os amendoados de Allariz e Silleda, o queixo de San Simón, as tortas de Paradela, Pontedeume ou os barriliños de Redondela son especialidades que ofrecían os ultramarinos e tendas de alimentación e que se mantiveron ata os nosos días, posiblemente nas súas condicións orixinais.

Os obradoiros de confeitaría e os restaurantes realizaron un verdadeiro esforzo de posta ó día co fin de adaptarse ós novos gustos e facer fronte á competencia que supuñan os doces foráneos. Estes establecementos conxugan o clásico e o moderno recorrendo, en boa medida, ás novas posibilidades que ofrecían a técnica industrial e a ciencia gastronómica.

Entre as primeiras innovacións están, seguramente, os follados e merengues e as preparacións que requiren técnicas novas como o baño maría, que se incorporan á nosa gastronomía neste século; as lévedos industriais ou as fariñas refinadas; a nova maquinaria que pode aplicarse a algúns procedementos (desde mesturadoras ata moldes); ou as melloras que permiten optimizar os procesos de enfornado e cocción, reducindo o consumo de combustible e facilitando o control da temperatura.

Chegan así a restaurantes e confeitaría os pasteis con chocolate, os bombóns e pastillas, o biscoito inglés e o *mouseline*, o chantilly, as cremas (de chocolate, café, de froitas...) para recheo e adorno, pudins, os *soufflés*, os pralinés, etc. e preparacións concretas como: a torta *Saint Honoré*, a torta rusa, o *plum cake*, a torta de moca, as cocadas, as napolitanas, os bolos suízos, os brioches, as pastas de té, as glorias ou as canas.

A docería popular continuou coa súa tradición, elaborando lambetadas a partir dos medios dispoñibles. Un mellor acceso a algunhas materias primas como o azucre derivou nun adoçamento de sobremesas tradicionais como son os derivados dos procesos de panificación, para os que xa existen novos lévedos que permiten separar a elaboración destas sobremesas dos ritmos impostos polas fornadas de pan. Froitas confeitadas, especias como a canela ou os doces de froitas para recheos ou coberturas son os máis fáciles de conseguir. A teor da tradición que hoxe conservamos é neste momento cando se

CONFITERÍA SANTIAGO
CONFITERIA, REPOSTERIA Y RESTAURANT
 DE
Santiago Guerra.

En este acreditado establecimiento, con motivo de las próximas Pascuas de Navidad, se acabau de recibir los géneros siguientes de legítimas procedencias:

Turrón de Alicante, Gijona, avellana, fruta, coco, yema, plátano, piña y guirlache.	tarros de cristal y latas, cristalizadas y glaseadas.
Mazapán de Toledo en elegantes cajas.	Jamón en dulce.
idem de Cádiz por libra, idem de T'uy, libros de mazapán.	Cabeza de jabalí, gallina trufada, lengua á la escarlata, salchichón trufado y otros.
Quesos de Almenda.	Gran variedad en vinos generosos y de mesa.
Cascas de Valencia.	Anisados finos y corrientes, licores y aguardientes.
Plunquequé.	Champagne, Rom negrita y otros.
Polvorones de Jativa; idem de Antequera.	Coñac Martel y otros, todos de las mejores marcas.
Mantecada de Astorga.	Pasas. Higos de varias clases.
Gran variado en pastelería y dulces finos.	Quesos de todas clases, aceitunas.
Inmenso surtido en bombones y cajas de gran lujo.	Cajés y thés y otras muchas cosas.
Objetos para regalo.	
Frutas en conserva al natural y almíbar en	

PRECIOS REDUCIDOS. - Por cada peseta de gasto se regala una rifa de tres magníficos lotes que se sortearán en dicho establecimiento el día 6 de Enero próximo.

Calle del Comercio, núm. 15. PONTEVEDRA

popularizan e enriquecen boa parte das especialidades da repostería tradicional.

O papel que nese proceso puideron desenvolver as casas monásticas é algo aínda pouco coñecido. É sabido que a desamortización das propiedades das ordes relixiosas obrigou ós seus membros a buscar fontes de ingreso alternativas ás habituais e que unha das máis comunmente escollidas polos establecementos femininos foi a confección de doces. As súas especialidades tradicionais –moitas conservadas ata a actualidade– entroncan facilmente coa repostería dos pazos e da alta burguesía do Antigo Réxime que se caracterizaba por ingredientes e elaboracións pouco comúns. Esta circunstancia é algo natural se se ten en conta que a maior parte dos conventos se nutrían con mulleres pertencentes a familias con patrimonio suficiente para facer fronte á dote de ingreso e, ademais, precisamente este grupo social é o que ten capacidade económica para adquirir estas especialidades monásticas.

Salvo o xa mencionado obradoiro das monxas de Redondela, o certo é que non hai noticias sobre a actividade comercial das monxas neste sector ata finais do século XIX. Entón, como xa se dixo, as de Baiona e Vilavella foron premiadas na Exposición Rexional que se celebrou en Santiago; mentres que Pérez Lugín, en *La casa de la Troya*, cita como afamadas as manteigadas elaboradas polas monxas do convento compostelán de Belvís.

Todos estes doces acompañábanse con bebidas específicas. Ó chocolate unirase o café que, a finais do século, é a preferida, se ben se consume de modos moi distintos, puro ou adulterado segundo a capacidade de cada peto. As torradeiras e envasadoras de café chegarán ás vilas máis importantes de Galicia.

O viño tostado, producido no Ribeiro, é xunto á augardente, a bebida alcólica que con maior frecuencia acompaña ás sobremesas, aínda que nas mesas máis acomodadas se consumirán tamén licores destilados como o *cognac* e o *brandy* de importación. Para ocasións especiais os diversos establecementos ofrecen tamén bebidas espumosas como os cavas cataláns, a sidra asturiana ou o champaña *Galicia*.

En liñas xerais, entre finais do século XIX e as primeiras décadas do XX confórmase o que hoxe denominamos repostería tradicional galega. Neste último século, esta tradición histórica enriquecerase, difundíndose por toda Galicia especialidades nadas e coñecidas nas distintas localidades que pasarán a integrarse no noso acervo común.